

En helg i atferdsanalysens høyborg:

NAFOs årsseminar 2004

Tekst og foto:
Thomas Owren

Spørsmålet «... skal du på NAFO?...» er i mange norske personalmiljø et sikkert vårtegn. I dagene 5. – 9. mai arrangerte Norsk Atferdsanalytisk Forening sitt 31. årsseminar, også denne gang på Storefjell Høyfjellshotell på Golsfjellet. I følge programmet er de sentrale målgruppene psykologer, pedagoger, vernepleiere, miljøarbeidere og andre faggrupper innen helse, utdanning og sosialfag. På deltakerlisten finner man 607 navn, som til sammen representerer de fleste av landets fylker.

Forkortelsen NAFO er både betegnelsen på en forening og kallenavn på et årsseminar. I min erfaring brukes begrepet i begge betydninger, ganske om hverandre: Slik også i denne reportasjen.

NAFO handler om valg. Med 3 til 6 parallelle forelesninger og fremlegg til enhver tid, er alt det eneste man slett ikke kan få med seg. Det gjør nok at de forskjellige som reiser til Storefjell reiser hjem igjen med svært forskjellige NAFO i bagasjen: Man kan ha fylt dagene med fremlegg av konkrete «caser» og praktiske eksempler på anvendt atferdsanalyse. Eller man kan ha fordypet seg i krevende og begrepstunge teoretiske forelesninger på høyt faglig nivå. Noen deltakere har NAFO som årvisst faglig rotbløyte. For andre er det ett av årets sosiale høydepunkt. Mange legger vekt på at det er begge deler på en gang.

Atferdsanalytikere er ikke viden kjent for å fatte seg i korthet. Som en liten utprøving av dette, utarbeidet jeg et spørreskjema, med kun ett spørsmål – **«Hvordan ser du på relasjonen mellom atferdsanalyse og brukermedvirkning/tjenestemottakers rett til selvbestemmelse?»** – og en meget trang svarrubbikk. I løpet av seminaret ble dette delt ut til cirka 20 personer, som kjønnsmessig var likt fordelt. Svarene jeg fikk opptre rundt om på disse sidene.

Mitt NAFO handlet også om valg: Jeg ønsket å skrive om både forening og seminar, om utviklingstrekk og tendenser; gi en oversikt over faglig innhold og mangfold, samt dykke dypere i noe. Og ikke minst ønsket jeg å formidle noen inntrykk av NAFO-folket: Dette

underlige og vennlige folket som har sin årlige vandring til Storefjell. Noen spørsmål dukker opp: Hvilke forelesninger og fremlegg valgte jeg? Hvorfor det? Var ikke andre mer relevante? Hvem snakket jeg egentlig med? Var mine informanter representative? Ble de valgt systematisk eller tilfeldig? Var det ikke *andre* jeg heller burde snakket med? Dette er gode spørsmål. Mitt korte svar kan knapt bli annet enn dette: Jeg har vært på NAFO. Jeg gikk på en rekke forelesninger og fremlegg. Jeg snakket med en rekke mennesker. Her er *mitt* NAFO:

Tilleggsseminaret

Det har de senere år ikke vært bare ett seminar, men to: Tilleggsseminaret og Hovedseminaret. Hovedseminaret har tradisjonelt vært fra torsdag til søndag, og man har følgelig lagt tilleggsseminaret fra onsdag til torsdag. Tilleggsseminaret har hvert år et definert tema litt på siden av hovedseminaret, og skiller seg også ut ved at det kun foregår en forelesning om gangen. Årets tema var «Effektive metoder i arbeid med atferdsvansker hos barn og ungdom». Onsdag ettermiddag la Willy-Tore Mørch frem Webster-Strattons forebyggings- og behandlingsprogram for små barn med atferdsforstyrrelser, basert på atferdsanalyse, utviklingspsykologi og kunnskap om gruppeprosesser. Torsdag morgen la Elisabeth Askeland frem Parent Management Training, Oregonmodellen – en opplærings- og behandlingsmetode, hvor foreldre til barn med alvorlige atferdsvansker trenes i spesifikke foreldreferdigheter. Til sist: Bernadette Christensen med Multisystemisk Terapi (MST), en familie- og nærmiljøbasert behandling rettet mot mangfoldet av risikofaktorer som fins i utsatte ungdommers sosiale nettverk.

Mangeårig leder i Norsk Atferdsanalytisk Forening, Jon Arne Farsethås.

Det braker løs

Hovedtyngden av deltakerne ankommer torsdag. Fra tidlig formiddag skyller atferdsanalytikere i store mengder inn over teppet i hotellresepsjonen, og blir møtt av et effektivt mottaksapparat som forsyner dem alle med forelesningsprogram, beskrivelser av fremlegg og forelesninger, samt navneskilt. I år fikk alle deltakere rom på selve Storefjell. I motsetning til tidligere år, hvor det alltid har vært noen ulykkelige sjeler som pendlet

til og fra andre hoteller i nærheten, stilte Storefjell i år med nyutbygget romkapasitet.

Ballet åpner klokka 16, med fire parallelle forelesninger: NAFO-leder Jon Arne Farsethås holder tradisjonen tro sin åpningsforeles-

ning. I år het den «Lutring eller drukning: Noen tanker om å bade i biologi. Atferdsanalyse og radikal behaviorisme i nevrobiologiens tidsalder», og handlet i følge ham selv om forholdet

«Hvordan ser du på relasjonen mellom atferdsanalyse og brukervedvirkning/tjenestemottakers rett til selvbestemmelse?»

«Selvbestemmelse er en selvfølge for alle som får offentlige tjenester, uansett hvilken fagretning som brukes».

HØYSKOLELÆRER HANS HORNE, HØGSKOLEN I AKERSHUS

til moderne neurobiologisk forskning: «Hva vet vi nå om læring? Og hva har dette med atferdsanalyse å gjøre?». Farsethås predikerte i forelesningen at den eksperimentelle atferdsanalysen slik den har eksistert de siste 50 år gradvis vil dø ut, mens teknologien den har avstedkommet blir en del av moderne atferdsbiologi. Han hevder at: «Det vil skje omtrent det samme som med Darwin: Man kalte det en teori, inntil man fant genene», og: «Nå begynner man å finne læringen, og behøver ikke å gjøre tomme eksperimenter lenger». På spørsmål om han mener at teorien nå inkorporeres i faktisk kunnskap svarer han: «Ja. Det er ikke en teori om forsterkning lenger: Vi begynner å vite hva det dreier seg om.»

Parallelt med denne går «Innføring i atferdsanalyse», ment som introduksjon for den som er ukjent med atferdsanalysens begrepsapparat, eller oppfriskning for den som måtte føle behov for det. I en årrekke har Per Tronsaune og Børge Strømgren stått for denne, førstnevnte hvert år siden 1993

– med noen hederlige unntak, inkludert den gangen datoen kolliderte med en av Rosenborgs hjemmekamper. Over en frokost spør jeg Per Tronsaune om det de legger frem har endret seg i løpet av denne tiden, for eksempel som følge av sosialtjenestelovens kapitler om tvang og makt fra 1999 og 2003, 6A og 4A? Han bekrefter at det har skjedd en endring, særlig i eksemplene på praktisk anvendelse. Han peker videre på noen generelle dreininger i fagfeltet, for eksempel generelt mindre vektlegging av intervensjoner med avlæring av uønsket atferd gjennom svekkende eller straffende konsekvenser, og mer fokus på positive intervensjoner – for eksempel i form av mål-

Børge Holden stiller spørsmålstegn ved allmennlegers generelle kompetanse til å foreskrive psykotrop medikasjon til utviklingshemmete.

rettet positiv forsterkning av andre atferder, for å utkonkurrere de uønskete. Ofte vil man da søke å systematisk forsterke alle andre former for atferd (DRO), eventuelt atferder som er alternative (DRA) til, eller uforenlige (DRI) med de uønskete.

Jeg stiller nesten samme spørsmålet til Børge Strømgren: Har atferdsanalysen endret karakter de siste årene? Før jeg vet ordet av det står jeg der

med lukkede øyne og flytter vekten fra ene foten til den andre og prøver å finne ut om nesen min er varmest på innpust eller utpust, mens han ivrig forklarer begrepet «mindfulness» og resultatene av at hippiegenerasjonen nå har kommet i akademiske maktposisjoner

i USA. Undrende vandrer jeg videre: Zen and the art of behaviour analysis?

De to andre forelesningene torsdag etter-

«Hvordan ser du på relasjonen mellom atferdsanalyse og brukermedvirkning/tjenestemottakers rett til selvbestemmelse?»

«For seriøse atferdsanalytikere er tjenestemottakers rett til selvbestemmelse en selvfølge. I tillegg vektlegger vi enablement, dvs. å lære å bruke egenbestemmelsen».

SJEFSPSYKOLOG, DR. PHILOS. BØRGE HOLDEN, HABILITERINGSTJENESTEN I HEDMARK

middag var Per Holth: «Atferdsanalyse og sosiale problemer: Rusforebygging» og Anne Arnesen: «Positiv atferd, støttende læringsmiljø og samhandling i skolen – PALS – et skoleomfattende tiltaksprogram».

Psykotrop medikasjon av mennesker med utviklingshemning

Børge Holden er en gjenganger i NAFO-sammenheng. Temaet hans fredag formiddag var: «Psykotrop medikasjon av mennesker med psykisk utviklingshemning». Denne gruppen har et generelt overforbruk av psykotrope medikamenter, altså atferdsendrende medikamenter. Man snakker da stort sett om rene psykofarmaka, som nevroleptika (eldre medikamenter som Cisordinol, Haldol, Nozinan, Largactil, nyere som Risperdal, Zyprexa, Zeldox), anti-depressiva, angstdempende, stemningstabiliserende og stimulerende midler, samt antiepileptika og betablokkere gitt psykotropt. Anslagsvis 35–40% av alle utviklingshemmete står fast på slike medikamenter.

Etter å ha undersøkt forekomsten av psykotrop medikasjon blant et tilfeldig utvalg av 300 hedmarkinger med psykisk utviklingshemning, samt hvordan denne medikasjonen ble foreskrevet, setter Holden et spørsmålstegn ved allmennlevers generelle kompetanse til å foreskrive psykotrope medikamenter til denne gruppen: I mange tilfeller fant man at de var foreskrevet på sviktende diagnostisk grunnlag, altså basert på andre forhold enn psykiatrisk diagnose. Ofte var tunge nevroleptika foreskrevet kun på grunnlag av forekomst av atferd som utfordret personens sosiale omgivelser, nærmere beskrevet som aggresjon, selvskadning, ødeleggelse, eller non-compliance – å ikke følge instruks (!). Nærpersoners holdninger og opplevelse av at en atferd var problematisk syntes å ha stor betydning for graden av medikasjon.

Anne Marit Bygdnes undersøker forekomst og foreskriving av psykotrop medikasjon blant utviklingshemmete i Kvæfjord Kommune

I svært mange tilfeller var miljøbasert behandling eller tilrettelegging verken vurdert eller forsøkt først. I mange tilfeller var medikasjonen eneste behandlingstiltak. Undersøkelsen avdekket også svært mangelfulle rutiner for registrering av effekt og bivirkninger. Det var også en høyere andel eldre medikamenter i bruk enn blant befolkningen generelt. Dette er bekymringsverdig, når man i gruppen nevroleptika snakker om medikamenter som kan ha omfattende bivirkninger som sløvhet, generell svekkelse av ferdigheter, og varige skader på motorisk kontroll.

Holden presiserte at psykotrope medikamenter hadde sin klare plass i behandling av psykiske lidelser hos mennesker med utviklingshemning, men at kvaliteten på prosessen som leder frem til foreskriving bør bli langt bedre. Hans standpunkt er at medikasjon etisk sett er nesten like komplisert som bruk av tvang og makt, og at det er et paradoks at det ikke finnes tilsvarende prosesskrav til foreskriving av psykotrop medikasjon som til bruk av tvang og makt.

Undersøkelsen i Hedmark er for øvrig nå i ferd med å bli replisert av Anne-Marit Bygdnes i Kvæfjord kommune. De foreløpige resultatene

Torunn Lian, redaksjonsmedlem i *Diskriminanten*, tidsskrift for Norsk Atferdsanalytisk Forening.

derfra tyder på tilsvarende funn.

FREDAG FORMIDDAG FOR ØVRIG:

Tore Vignes og Arne Terje Gulbrandsen: «*Løvås, Sundberg, Michael og Skinner i et språktreningsperspektiv*» • Luke Moynahan: «*Acceptance and Commitment Therapy og mindfulness tilnærminger til alvorlige atferdsvansker*» • Thor Olav Snersrud og Natascha Varnhorn: «*Sentralstimulerende midler for barn med autisme og/eller psykisk utviklingshemning*» • Lasse Dahl og Thomas Koefoed: «*Fra kaos til mestring: Systematisk arbeid med atferd i skolen*» • Jon Løkke: «*Undervisning i atferdsanalyse*» • Jon Arne Farsethås, Ingvild Øiene og Mari Østgaard: «*I morgen litt fire: Agrammatisme og andre spesifikke språkvansker hos barn*» • Luke Moynahan: «*Emergent behaviour – en enkel introduksjon til kompleks atferd*» • Jon Løkke: «*Akademisk skriving*».

Om begrepsapparat og faglige føtter

Atferdsanalysen holder seg med et komplisert begrepsapparat: Overalt på Storefjell hagler det

med begreper som verbal operant, intermitterende forsterkning, motivasjonelle operasjoner, kontingente forsterkningsbetingelser, og trening av coverante responser. Kan det være nødvendig å holde seg med et fagspråk om mulig ennå mer folkefiendtlig enn ml-bevegelsen i sine glansdager? Jeg spør Torunn Lian, mangeårig redaksjonsmedlem i *Diskriminanten*, tidsskrift for Norsk Atferdsanalytisk Forening. Hun svarer:

– Et fagspråk med presise definisjoner er viktig. Innenfor vårt fagområde arbeides det ofte med svært spesifikke problemstillinger. Da er det viktig at begrepsapparatet er presist, slik at andre kan nyttiggjøre seg erfaringene som formidles. Når man snakker om negativ forsterkning, eller en betinget generalisert forsterker, så er dette presise begreper. Det vi atferdsanalytikere kan bli flinkere til, er at vi i kontakten med andre fagmiljøer formulerer oss på en slik måte at folk skjønner hva vi snakker om: Der har vi noe å lære. Men internt vil jeg absolutt si det er viktig at vi har et høyt presisjonsnivå. Vi må ikke bli så vage at hvem som helst kan legge hva de vil i begrepene. Man kan ta som eksempel begreper som brukermedvirkning, eller god og dårlig omsorg: Dette er begreper man kan legge hva som helst i. Det fins ingen ens oppfatning av hva de innebærer.

– *Er dere en sær gjeng som er mest interessert i å pleie omgang med hverandre?*

– Nei, vi er ikke det, men jeg har forståelse for at vi i perioder har kunnet bli oppfattet slik. Ikke minst i forhold til språk. Men den gjengen som sitter i styret i NAFO akkurat nå er utrolig dyktige: Jevnt over har vi en kultur på Storefjellsseminaret som er svært inkluderende. Det er ikke et ekskluderende miljø lenger, slik det i perioder har vært tendens til. Det er også en trend mot å få inn flere fagområder. Atferdsanalysen har vært sterkt knyttet til arbeidet med autister og utviklingshemmete med atferdsvansker. Mange forbinder oss først og fremst med det, og dessverre også til

Eli Marte Rusten fra Nordvoll skole og senter for autisme.

saker som har vært omtalt i tabloidpressen. Det er litt urettferdig, og vi har vært for dårlige til å fremstille fagfeltet i media. Men nå synes jeg vi begynner å bli bedre. Seminaret her viser det godt: Vi har atferdsanalyse i forhold til barn med ADHD, i forhold til skoleverket og hvordan opplæringsinstitusjoner kan bruke atferdsanalysen når man tenker læring på høgskolenivå og universitetsnivå. Barnevernet er her, rusmiddelomsorgen er her; vi begynner å få ganske mange føtter å stå på etter hvert, og det er en god ting. Det er veldig uheldig at atferdsanalysen har vært så koblet opp mot atferdsavvik, for det er slett ikke bare det den handler om.

– *Du tenker at det handler om læring i et bredere perspektiv?*

– Absolutt. Atferdsanalysen er bare et verktøy til å forstå hvordan atferd fremmes og hemmes. Og hvilke faktorer som påvirker dette. Det er det vi

driver med.

Avtalestyring i skolen

Fredag ettermiddag hadde Eli Marte Rusten fra Nordvoll skole og autismesenter fremlegget «Avtalestyring i skolen», om Christian og hvordan skoledagen hans har vært tilrettelagt siden september 2003. Han har diagnosene psykisk utviklingshemning og autisme, tok tidligere svært få initiativ, kunne sitte passivt i timevis, og vegret seg høylydt mot de fleste forslag om aktivitet, i tillegg til mer utpreget utfordrende og utagerende atferd.

Hver dag planlegger Christian dagens aktiviteter sammen med sin lærer. Ved dagens slutt setter de seg ned og evaluerer hvordan det gikk. Målene er at han skal lære å planlegge, gjennomføre og evaluere egen skoledag, lære å følge avtaler, og lære å ta konsekvenser av egne valg. Viktige elementer er systematisk bruk av positive forsterkere, høy grad av elevmedvirkning, og fleksibilitet. I utgangspunktet fokuserte man mye på igangsetting av hver aktivitet, og stilte lite krav til

hvordan han utførte dem. Som hjelp til å komme i gang brukes en klokke som ringer når han skal starte neste aktivitet.

Første fase handlet om forsterkerkartlegging: Hva likte Christian? Hva kunne brukes til å systematisk oppmuntre og belønne ham? Man tilrettela et poengsystem basert på tegnøkonomi, hvor han tjener opp poeng ved å

utføre avtalte aktiviteter. Opptjente poeng blir hver dag ført inn på bonussøyler. På disse sparer Christian til konkrete ting han har valgt seg. For-

«Hvordan ser du på relasjonen mellom atferdsanalyse og brukermedvirkning/tjenestemottakers rett til selvbestemmelse?»

«Jeg opplever at en atferdsanalytisk tilnærming kan gi tjenestemottaker større kognitiv kontroll over eget liv, på en respektfull måte. Dette kan øke både mestringsevne, selvtillit og mulighetene til selvbestemmelse og egne valg.»

OLE JAKOB SKEIE, HÅKONS FAR, OG FORMANN I ASKER LOKALLAG AV NFU

skjellige aktiviteter har forskjellig verdi: De han liker minst gir tre poeng, de han liker best ett. Eneste «skal-oppgave» i løpet av dagen er å komme til planmøtet. Det gir fire poeng. Resten er «bør-oppgaver». Det blir ikke stilt noen krav i forbindelse med disse, og Christian velger selv om han ønsker å gjennomføre de avtalte aktivitetene eller ikke. Registrering som gjøres underveis er hvilke forsterkere han velger, avvik fra avtalene, og opptjente poeng.

Christian blir i planleggingsmøtet hver dag presentert for en fast aktivitetsmeny med 12 aktiviteter, hvorav han skal velge bort to. Menyen inneholder for eksempel data, servere kaffe, svømme og rydde ut av oppvaskmaskin. Kriterier for å få godkjent gjennomføringen av aktiviteten data: Reise seg når klokken ringer, gå til datamaskinen, velge spill eller program, spille til klokken ringer igjen, rydde bort spillet.

Det blir lagt stor vekt på å møte Christian positivt. Han blir aldri bebreidet, og blir aktivt bekreftet og rost for alle initiativ. Det blir lagt vekt på å gi lite oppmerksomhet på uønsket atferd: I miljøreglene for personalet står det at de aldri skal verken lokke eller true, aldri minne Christian på oppgaver, alltid avvente hans initiativ, og om han ikke følger opp avtaler kommenteres dette ikke.

Avtalestyringen har ført til at Christian i dag gjennomfører aktiviteter etter fast plan uten igangsetting fra personale. Opplegget synes generelt å være svært motiverende for ham. Han har kun to ganger uteblitt fra det daglige planleggingsmøtet, og har et langt høyere aktivitetsnivå enn tidligere. Han er svært interessert og deltakende i evalueringen, og har siden september spart til dykkerbriller, en CD, to TV-spill, to PC-spill, flere fjernstyrte lekebiler, pluss en caps. Han viser i dag langt mindre uhensiktsmessig atferd, og samhandler nå greitt også med personale som tidligere opplevde mye utfordrende atferd. I

planleggingsmøtene viser han også klar interesse for å lese og telle, noe han tidligere vegret seg aktivt mot.

En av de største utfordringene for personalet har vært å motstå sine egne impulser til igangsetting og verbal oppfordring – kort sagt den mengden mas og kjas, repeterende spørsmål og instruksjoner, lokking, og truing som ofte opptrer i møte med de mest passive. Fraværet av dette har vært en klar forutsetning for å lykkes.

FREDAG ETTERMIDDAG FOR ØVRIG:

Hallgeir Brumoen: «*Vanen, viljen og valget: Kognitiv atferdsmodifikasjon med mennesker med rusmiddelavhengighet og kriminalisert atferd*» • Alfred Steinvik og Hege Aarlie: «*Evaluering av treneratferd*» • Jon Arne Farsethås, Marit Rognstad, Rita K. Nilsen og Tone K. Flønes: «*Ikke i morgen, i dag: En stimulusorientert modell for familiebasert, intensiv intervensjon overfor alvorlig problematferd*» • Kjell Arne Larsen og Gunnar Ree: «*Kvalitetssikring av høyere utdanning i et atferdsanalytisk perspektiv*» • Bernt Barstad: «*ESS – Etikk, Samliv og Seksualitet – en opplæringspakke for utviklingshemmete*» • Nils Eriksen: «*Hvordan forebygge atferdsproblemer i skolen*» • Henning Beck: «*Preferansekartlegging*» • Lill-Beate Halstadtrø: «*Oppgaver på PC for en 14 år gammel gutt med autisme*».

En lørdag i symposiets tegn

Symposieformatet, hvor flere korte fremlegg samles under samme «heading», er et relativt nytt fenomen i NAFO-sammenheng. Årets symposier var: «Atferdsanalytisk langtidshandling av utfordrende atferd», ledet av Børge Holden, «Aggression Replacement Training (ART) i et forebyg-

Dag Ivar Caspersen ønsker å gi kommunene bedre beslutningsgrunnlag når de skal velge pedagogisk modell overfor barn med autisme.

gende perspektiv», ledet av Luke Moynahan og Børge Strømgren, «Atferd hos hunder», ledet av Morten Bakken, «Styringsystemer» ledet av Inger Karin Almås og «Atferdsbasert tidligintervensjon», ledet av Tone Kristensen.

Håkon: «ART is smart»

Symposiet «Aggression Replacement Training (ART) i et forebyggende perspektiv» inneholdt også oppfølgeren til ett av fjorårets sterkeste fremlegg. Håkon er en 31 år gammel mann. Under fjorårets seminar presenterte han, sammen med sine foreldre og ansatte fra Bergsmarksetra i Asker kommune, prosjektet som er bygget opp rundt ham. Runa Sørli Rekstad og Mari Amundsgård la i år frem prosjektet som helhet, men med særlig fokus på utviklingen siste året. Prosjektets utgangspunkt i 2002 var Håkons situasjon med hyppig forekomst av sinnesutbrudd, vold, trusler, samt uakseptabel og uhensiktsmessig sosial atferd. ART har vært den bærende metodiske tilnærmingen i prosjektet, sammen med miljøterapeutiske tiltak, nettverksarbeid, og elementer fra Positiv Atferdsstøtte og Relational Frame Theory. Håkon var i fjor selv med på å legge frem betydelige positive resultater, med 89,5 % nedgang i

antall målatferder. Denne fremgangen har fortsatt. Viktige komponenter har vært sosial ferdighetstrening, sinnekontrolltrening, og vektlegging av å etablere positiv samhandling mellom Håkon og nærpersionene. Håkons endrede atferd i dagliglivet har gjort at prosessen med tilbakeføring til hans opprinnelige bolig nå er godt i gang. Jeg spør Håkons foreldre, Ole Jakob og Tove Skeie, hvordan de som foreldre har opplevd prosjektet:

– Vi har opplevd prosjektet rundt Håkon meget positivt, og det har ført frem til et avgjørende vendepunkt for Håkon. Selv om vi er kommet meget langt, er det fortsatt et stykke vei å gå. Et team med kompetente medarbeidere, en meget kompetent veileder, samt et tydelig fokus på positivt samspill har vært av avgjørende betydning for den vellykkete utviklingen.

– *Hva har dette betydd for Håkon?*

– Prosjektet har gitt Håkon tilbake selvtillit og økt kontroll over egne følelser. Nye sosiale ferdigheter har gjort at han i større grad lykkes i samhandling med andre. Det gjør at han kan begynne å gjenoppta mer og mer av aktivitetene fra «sitt tidligere liv».

– *Har dere som foreldre blitt hørt underveis?*

– Vi foreldre har deltatt i prosjektet hele tiden. Vi har ukentlige samarbeidsmøter med prosjektleder og medarbeidere, og vi er med på månedlige heldags veiledningsseminarer sammen med teamet. Vi har tilgang til alle referater og alle dokumenter, og samarbeidet med teamet er preget av gjensidig åpenhet. Våre foreldrefaglige synspunkter i samarbeidsmøtene og under seminarene har hele tiden blitt ansett som viktige bidrag i utformingen av prosjektet.

Atferdsanalyse i samfunnsøkonomisk perspektiv

Symposiet «Atferdsbasert tidligintervensjon»

startet med cand. polit. Dag Ivar Caspersen og hans «Nytte-kostnadsanalyse av pedagogiske tiltak for barn med autisme». Han er selv far til et barn med autisme, og baserte forelesningen på sin hovedoppgave i samfunnsøkonomi ved Økonomisk Institutt, Universitetet i Oslo, 2003. Her beregner han de samfunns-

økonomiske effektene av å legge konvensjonell, eklektisk pedagogisk tilrettelegging til grunn overfor barn med autisme, kontra en atferdsanalytisk

basert tilnærming. Kostnadene beregnes i livsløps-sammenheng, over barnets første 60 år. Som pårørende opplever han å ha et greitt samarbeid med egen kommune, men stiller seg generelt tvilende til norske kommuners beslutningsgrunnlag når de velger pedagogisk modell for barn med autisme.

Hans beregninger, på grunnlag av data hentet fra USA, UK og Norge, viser svært klar samfunnsøkonomisk gevinst ved bruk av tidligintervensjon med atferdsanalytisk basert tilnærming og høyintensive treningsmengder (30–40 timer per uke). Selv med konservativ og svært konservativ tolkning av datagrunnlaget, viser beregningene fortsatt klar gevinst.

Ved bruk av lavintensive treningsmengder (under 10 timer per uke) er nytteverdien av konvensjonell og atferdsanalytisk basert tilnærming lik. Ettersom atferdsanalytisk baserte tiltak vil kunne være dyrere i selve «driftsperioden», blir dette også en klar indikator på at man bør satse høyintensivt, om man skal velge atferdsanalytisk tilnærming. Når relativt få norske barn med autisme i dag får tilbud om atferdsanalytisk basert

tidligintervensjon, indikerer Caspersens beregninger at det her kan foreligge et stort uutnyttet samfunnsøkonomisk potensiale.

Faktorer som inngår i beregningene: 1) Kostnader knyttet til tjenestemottakers tilsyn og oppfølging i det daglige, avlastning, spesialundervisning, omsorgslønn, trygdeytelser og materielle ødeleggelser. 2) Økte inntekter knyttet til mer produktivt arbeid fra familien totalt sett, samt mulig inntekt fra tjenestemottakers senere produktive arbeid. 3) Økt nytteverdi knyttet til bedre livskvalitet både for tjenestemottaker, tjenestemottakers nærpersioner, og familie. Caspersen ønsker å bidra til at kommunene får et bedre

«Hvordan ser du på relasjonen mellom atferdsanalyse og brukervedvirkning/tjenestemottakers rett til selvbestemmelse?»

«Relasjonen er like selvfølgelig i forholdet til atferdsanalyse som den bør være i forhold til andre faglige tradisjoner».

TORE VIGNES, FAGKONSULENT I HABILITERING, HELSE STAVANGER

beslutningsgrunnlag når de skal velge pedagogisk tilnærming overfor barn med autisme. Med adresse til autismerelaterte fagmiljø, mener han det med fordel kunne vært utført en kostnads-virkningsanalyse spesifikt rettet mot norske forhold, basert på norske tall.

Barn som sliter i overgangssituasjoner

«Etablering av samarbeidsatferd» ved Anne Line Kihle handlet om å etablere samarbeidsferdigheter i overgangssituasjoner: Det å håndtere overgangene mellom ulike situasjoner og aktiviteter. Utgangspunktet hennes var barn i barnehage og skole som kunne fungere godt i både treningssituasjoner og friminutt, men som i overgangssituasjonene fremviste utfordrende atferd. Målet er å etablere samarbeidsatferd også i disse situasjonene gjennom spesifikk trening. Fokus blir derfor på hvordan overgangen mestres, ikke hvordan neste aktivitet utføres. Kihle presenterte en case: Gutt, 7 år, med godt språkfunksjon, atypisk autisme, ADHD, epilepsi, og lavintensiv atferdsanalytisk basert trening i barnehage fra 4 år. I barnehagen fungerte han godt, og hadde

bestekamerat. Etter skolestart fungerer han fortsatt godt i situasjoner med undervisning eller trening, men utviser tiltakende mengder utfordrende atferd i overgangssituasjoner, i form av hyling, spyting, kasting av inventar, og aggressiv atferd rettet både mot voksne og andre barn. Ofte rekker han ikke ut før friminuttet er slutt. Protestatferd dukker også opp i timene. Han blir tiltagende sosialt isolert, fordi de andre barna vegrer seg for å leke med ham. Bestevennen trekker seg også unna, og sier at «det er så mye tull». Utfordrende atferd under måltider fører til at gutten må spise alene i et eget rom. Skolepersonalet begynner å vegre seg mot å arbeide med ham. Det utformes et treningsprogram, som skal utføres av tre ulike voksne. Man legger vekt på at dagen ikke skal «programmeres», men at trener hver morgen i samråd med gutten definerer hvilke overgangssituasjoner de kommer til å møte i løpet av dagen. For hver overgangssituasjon som mestres (= gå i gang uten protestatferd) får gutten et klistremerke, noe han liker godt. Fem klistremerker resulterer i en større positiv hendelse. Man registrerer hvor mange overgangssituasjoner som mestres, samt antall episoder med konflikt og utfordrende atferd. Første måned mestrer han 76% av overgangssituasjonene, og har 16 konflikt-situasjoner. Andre måned mestres 100% av overgangssituasjonene, med 0 konfliktsituasjoner. Tredje måneden mestres 96% av overgangssituasjonene. At gutten nå i større grad mestrer overgangssituasjonene gjør at hele dagen fungerer bedre, og den samlede oppmerksomheten han får i løpet av hver dag blir langt mer positivt betont. Man ser at samarbeidsferdighetene over-

føres spontant til andre situasjoner. Hans sosiale deltakelse øker igjen, og skolepersonalet blir generelt langt mer positiv til å arbeide med ham. Treningen kan trappes gradvis ned.

En lunsjvtale

– Jon Arne Farsethås, du er mangeårig og nygjennvalgt leder for NAFO. Hvilke visjoner har du for NAFOs fremtid?

– For det første forventer jeg meg at vi fortsetter å vokse.

– Ja, vokser dere?

– Ja. Men nå har vi hatt en stabilisering. Vi forventet nedgang i deltakerantall i år. Det fikk vi ikke, på tross av den dårlige kommuneøkonomien. Det vil si at i praksis øker interessen. Hva jeg forventer meg forøvrig? Jeg forventer meg at vi fortsetter å ha den faglige innretning at vi fortsatt er forskningsbaserte, men anvendte. Og at vi beholder røttene tilbake til det vitenskapsteoretiske utgangspunktet i atferdsanalyse. Og at vi i større

grad kommer til å utvikle oss og forskningsmiljøet i Norge basert på atferdsanalyse. Det har vært en mangelvare. Men denne sammenhengen mellom grunnforskning, vitenskapsfilosofi, og praktisk anvendelse har alltid vært et særtrekk ved denne foreningen, som i hvert fall jeg

kommer til å satse knallhardt på å beholde. I praksis betyr det at det er en veldig, veldig flat forening: Professorer og eksperimentopsykologer omgås ufaglærte. Og diskuterer med samme begrepsapparat. Det unike med det, er at folk finner dette helt naturlig.

«Hvordan ser du på relasjonen mellom atferdsanalyse og brukermidvirkning/tjenestemottakers rett til selvbestemmelse?»

«Atferdsanalyse legger til rette for læring og mestring, og vil der igjennom fremme brukermidvirkning og tjenestemottakers rett til selvbestemmelse».

ANNE MARIT BYGDNES, OMSORGSDELINGEN, KVÆFJORD KOMMUNE

Atferdsanalytikere er flinke til å spise.

– En spørsmål jeg har stilt en del mennesker her på seminaret, er om de har sett noen utvikling eller endring her på NAFO i perioden fra Røkkeutvalgets innstilling i 1991, gjennom første forsøk på kap. 6A, til 6A faktisk kom i 1999, og nå frem mot kap. 4A?

– Ja, hva sier de til det? Vi fikk en kunstig topp i deltakelsen på seminaret i forbindelse med sosialtjenestelovens kap. 6A. Folk var veldig, veldig, veldig usikre på hva dette var for noe, og så dekket vi det området ganske fyldig. Det der er man vel ikke så veldig opptatt av lenger, eller i alle fall ser man vel ikke dette som noe faglig problem, eller spesielt faglig interessant. Det er en lovmessig regulering som jeg vil tro at praktisk talt alle innen dette miljøet ønsket veldig velkommen.

– Men opplever du at det har vært en faglig dreining i innhold på seminaret i denne perioden?

– Jeg tror vel egentlig ikke det. Jeg hadde lyst til å svare ja, men er ikke så sikker på om det er sant. Hvis jeg tenker litt tilbake, så har jeg vært involvert i å sette opp listene over hvem som skal forelese

om hva i svært mange år, og jeg tror egentlig ikke det er noen veldig dreining.

– I forhold til endringer som ikke er relatert til 6A, så har jeg fått en del tilbakemeldinger fra andre her på seminaret, som opplever at NAFO idag er generelt langt mer åpen utad mot andre fagmiljø?

– Det er helt riktig. Jeg har tidligere kalt det en timeglasshistorie: Det startet med en voldsom åpenhet, hvor eksperimentell atferdsanalyse i grunn var en liten biting. Ved oppstarten i 1973 het foreningen Norsk Atferdsterapeutisk Forening, og inneholdt egentlig omtrent alt som fantes av faglig opposisjon mot den gamle psykodynamikken og testpsykologien. På slutten av 70-tallet endret man navn til Forum for Anvendt Atferdsanalyse. Et kjempeoverslag i forhold til det jeg sa innledningsvis. Da var det plutselig kun anvendt atferdsanalyse, og man utelukket den eksperimentelle atferdsanalysen og grunnlagsforskningen. Da ble det hele veldig, veldig smalt en stund. Så endret man igjen navn i 1983, til Norsk Atferdsanalytisk Forening. Siden da har timeglasset utvidet seg gradvis.

– På hvilke måter ser du denne åpningen mot andre fagmiljø?

– På to måter: For det første er man mye mindre opptatt av korrekt språkbruk og korrekt analyse i forhold til eksperimentell atferdsanalyse. Det var man tidligere veldig opptatt av, eller noen toneangivende mennesker var det.

– Man er blitt mindre streng?

– Ja. De er ikke så toneangivende lenger, de som mener dette.

– Så det dreier seg også om naturlig utskiftning?

– Ja. For det andre er man nå i større grad interessert i å utvikle og inkorporere det som er dokumentert effektiv praksis, uavhengig av hva noen for øvrig måtte finne på å kalle det.

LØRDAG FOR ØVRIG:

Monica Vandbakk og Hanne Bøe

Tesfamichael: *(Re)etablering av sosiale ferdigheter* • Kai Ove Ottersen, Torveig

Rønningen og Bente Foss: *«I Amandas verden»* • Anne-Kristine Monsen: *Sosio-*

Affektiv Ferdighetstrening (SAFT) • Jens Petter Gitlesen: *«Forebygging av problem-*

atferd hos personer med Down syndrom» • Erik Arntzen og Gunnar Ree: *«Presentasjon*

av mastergradsstudium ved Høgskolen i Akershus» • Terje Sagvolden og Espen Borgå

Johansen: *«ADHD fra et atferdsperspektiv»*

• Trude Hoksred og Ranja Hodt: *«Roooolig...»* • Terje Fredheim, Camilla Lavik

og Bergljot Rosvoll: *«Båten blir til mens vi ror»* • Luke Moynahan: *«LOS-modellen i*

dyr-menneske relasjoner» • Pål Skogstad: *«Misforståelser om atferdsanalytisk teori og*

metodikk i hundelitteratur» • Torill Fjæran: *«La meg se hva du følte. Om bruk av visuelle*

hjelpemidler i samtaler om følelser og ansikts-

uttrykk med barn og unge med Asperger syndrom»

Årsmøtet

Norsk Atferdsanalytisk Forening avholder hvert år sitt årsmøte under seminaret på Storefjell.

Årsmøtet er en tilbakevendende begivenhet som gjennomføres etter alle kunstens regler, med sterke rituelle komponenter. Det er videre utvilsomt et av de mest effektive årsmøter som avholdes i dette land, komplett med årsberetning, regnskap og valg. Og man tar tiden, må vite: Årets møte brøt snoren på 15 minutter, 25 sekunder og 9 hundredeler. Grunnen til at det trakk slik i langdrag, var nok først og fremst saken som kom opp under eventuelt. I gangen mumlet man senere om dette innleggets utflytenhet, og man reiste endog tvil om sakens nødvendighet. For den satte en effektiv stopper for en ny rekord: Det korteste møtet noensinne, det ble nemlig sluttført på 14.52.07.

Posteravdelingen

Hvert år på NAFO har man i tillegg til forelesninger og fremlegg også en «poster-avdeling». Den rigges opp torsdag, står til søndag, og er en blanding av mindre fremlegg og kommersielle fremstøt. Inger Tove Nilsen presenterte heftet «Målrettet miljøarbeid», utarbeidet av seks medarbeidere ved Habiliteringstjenesten for voksne i Hedmark. Høgskolen i Akershus presenterte sitt mastergradsstudium «Læring i komplekse systemer». Ragnhild Indset presenterte FOKUS, et samarbeidsteam som tilbyr rådgivning, kurs og faglig veiledning. Universitetsforlaget og Gyldendal Akademisk presenterte nye bøker. Notus Systemer AS demonstrerte sin programvare Notus Turnusplan. Macrovideo presenterte sitt Casa Blanca Prestige videoredigeringsystem. Natascha Varnhorn presenterte «Modulkurs for foreldre og ansatte i 1. linje». Og man kunne se nærmere på ESS – opplæringspakken i Etik,

Samliv og Seksualitet lagt frem av Bernt Barstad i fremlegg fredag ettermiddag.

NAFO «after hours»

Man kan ikke skrive om NAFO, og bare nevne det som skjer i forelesning og fremlegg. For NAFO stopper aldri: Til enhver tid er det noen som står opp, mens andre går til sengs. Og faget hviler heller aldri: Ledsaget av intense diskusjoner om hvem som egentlig skrev «Heard it through the grapevine», Creedence eller Marvin Gaye, hvorfor kvinner og menn nødvendigvis må stamme fra forskjellige solsystem, og andre typiske nattlige tema, bygges også faglige nettverk og samarbeidsprosjekt. Blir så de gode ideene til virkelighet? Det kommer an på om de tåler neste dags ubarmhjertige lys.

Maten er også en viktig del av NAFO: Utover kjøkkenets utmerkete servering av frokost, lunsj og middag, flyter en evig strøm av kaffe og kaffemat gjennom gangene på Storefjell. Kanskje er det kaffen som er selve livsblodet, det som holder seminar-deltakerne gående gjennom fem dager og fire netter? Et kulinarisk høydepunkt er festmiddagen lørdag kveld, med tre retters middag og tilhørende hvit og rød drikke. Og, som fast innslag: Festtalen. En halv time i året er leder Jon Arne Farsethås NAFO-folkets egen stand-up-stjerne: Med utgangspunkt i atferdsanalysens begrepsapparat, japanske vaktlers parringsritualer og skatteetatens veiledningshefte for utfylling av selvangivelsen, underholdt Farsethås også i år sine 600 festkledte tilhørere, med dyspsindig humor og ironi.

For Storefjell Høyfjellshotell er NAFO-seminaret et av årets største arrangement. En tidlig morgentime spør jeg nattevakt Leif Lomheim hvordan han opplever å ha huset fylt til randen av atferdsanalytikere i fire døgn? Han poengterer at NAFO-folket slett ikke er verre enn andre, men legger til at hvis folk først er fulle spiller det liten rolle om de er atferdsanalytikere, leger, ingeniører,

Atferdsanalytikere er flinke til å drikke også, men akkurat nå spiser de.

eller rørleggere. Han ser nesten litt skuffet ut når han sier det, og spør om det ikke er slik at atferdsanalytikere er flinke til å analysere atferd. På mitt spørsmål om ikke personalet har noen gode vandrehistorier fra sine mange år med NAFO-seminar, ser Lomheim og hans svensk-talende nattkollega på hverandre og smiler, før de høflig avslår å dele noen av dem med meg.

Andre stemmer

En tidlig morgentime på vei til sengen hevder sosiolog Jonas Drag, Oslo Kommune, at fenomenet NAFO rommer en indre motsetning: På den ene siden har man som tradisjonelt mykt fagfelt hatt et sterkt ønske om å utvikle et legitimt, vitenskapelig grunnlag, og lagt stor vekt på å utvikle både fundament og fagspråk. På den annen side opplever han at fagfelt og begrepsapparat nå er så komplekst, at mange seminardeltakere ikke behersker det vitenskapsteoretiske aspektet godt nok til å kunne forholde seg kritisk til det som legges frem.

Andre ser slett ikke begrepsapparatet som for komplekst, og mener det tvert om er rom for enda mer spesialiserte forelesninger. Vernepleier Irene Sveum, også Oslo Kommune, mener det er viktig

med både spisskompetanse og faglig bredde, og legger vekt på at NAFO skal ta vare på både det praktisk anvendbare og forskningen som driver faget fremover. Hun nevner som en positiv trend at man de siste årene er blitt mindre ekskluderende overfor andre fagmiljø, og det i dag legges langt mer vekt på å fremstå som forståelig også utenfor de tradisjonelt atferdsanalytiske miljøene.

Pedagog Leif Melberg, Strand Kommune, har vært på NAFO hvert år siden 1990. Han reagerer negativt på at et tema som hundedressur de siste år har fått innpass på seminaret, og opplever dette som et utidig element, mest egnet til å bekrefte de negative fordommer mange har om atferdsanalyse. Han beskriver også en annen innholdsmessig dreining han slett ikke kan like: Da han begynte å reise på NAFO, serverte kjøkkenet på Storefjell tradisjonell norsk kost. Nå opplever han at det har sneket seg inn mange nye matvarianter, og nevner taco som et skrekkeeksempel, med et uttrykk som tilkjennegir at selv navnet er vanskelig å ta i munn. På den annen side fremhever Melberg seminarets betydning som viktig faglig samlingssted, et sted der mange henter faglig påfyll og knytter kontakter. Dette er ikke minst viktig for fagpersoner som jobber i mindre kommuner, ofte i faglig isolasjon.

Tidlig en søndags morgen

På søndag rundes det hele av med tre parallelle forelesninger: Terje Gundhus foreleste om «Sosialtjenestelovens kapittel 4A: Rettssikkerhet ved bruk

av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning». Gry Elizabeth Juvelid og Evelyn Skalstad la frem «Fullt og helt – ikke

oppsplitta og delt: Sammen-satte utfordringer og sammensatte tiltak». Karl Kristian Indreeide, Beate Østhus og Hans Petter Skol-segg la frem «Håndtering av aggressiv og voldelig atferd (HAVA) i Pro-

«Hvordan ser du på relasjonen mellom atferdsanalyse og brukervedvirkning/tjenestemottakers rett til selvbestemmelse?»

«Retten til selvbestemmelse, vurdert av klienten eller dennes representant, ligger alltid i bunn når dyktige atferdsanalytikere utarbeider forslag til behandlingstiltak».

KAI-OVE OTTERSEN, KONSULENT I VERNEPLEIE, HABILITERINGS-TJENESTEN FOR VOKSNE HEDMARK

sjeikt Ullevålsåsen 34». Så var det slutt. Som trøst legges mange av forelesernes transparenter ut på NAFOs hjemmeside www.atferd.no.

Ekstro

Og kanskje kan NAFO sammenliknes med nettopp Internett, på den måten at det betyr forskjellige ting for forskjellige folk. Over det fulle spekteret av betydning – fra kjærkommen faglig rotbløyte til langhelg i baren – er NAFO et faglig knutepunkt i et langt land: Et sted der fagpersoner møtes til dyst og deling. Og når den siste foreleser har lagt ned sin siste transparent, når den siste diskusjonen er avsluttet, og siste kaffekopp tømt, når den siste bussen har fraktet den siste atferdsanalytikeren til toget: Da er det stille på Storefjell. Da gjenstår bare å rydde og gjøre rent et halvt tusen rom, før det er som om det hele aldri har skjedd. Inntil neste år, med sitt vårtegn: «... Skal du på NAFO?...»